

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ANADOLU DA AĞAÇ KÜLTÜNÜN İZLERİ

Prof. Dr. Mustafa BAŞ

ORCID: 0000-0001-9696-4100

mustafa.bas@bilecik.edu.tr

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Bilecik, Türkiye

Kadir BAYRAK

ORCID: 0009-0007-9736-516X

bayrak8325@gmail.com

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Bilecik, Türkiye

Özet

Tarihin başlangıcından itibaren doğa ile iç içe yaşayan insan doğada var olan birtakım canlı ve cansız varlıklara anlamlar yüklemiştir. Değer verilen bu varlıklardan biri de ağaçtır. Ağaç, yaprağıyla, çiçeğiyle, köküyle, oksijeniyle insanoğlunun doğumundan ölümüne kadar hayatının her alanında ihtiyaç duyduğu bir tabiat varlığı olmuştur. Ağaç kültürü, tarihin derinliklerinden günümüze kadar içerisinde barındırdığı kutsallıkla birçok toplumda ve dinde önemli bir yer edinmiştir. Tanrı ile iletişim aracı olmuş, kozmik olarak hayatın başlangıcı kabul edilmiş, kötü ruhları kovma, hastalıklara şifa aracı olarak yapılmış, tabiat olaylarını etkilemede, defin törenlerinde, bitkilerin kökenleriyle ilgili mitolojilerde yerini almıştır. Tarihi süreç içerisinde ağaca yüklenen bu kutsiyet insanlık tarihiyle toplumların kültürel hayatında var olmaya devam etmiştir. Bu kutsiyette hayat ağacı gibi bazı ağaçlar diğerlerine nazaran öne çıkmış, mitolojiler ve efsanelerde Tanrının dünyayı birlikte yarattığı araç olarak yerini almıştır. Bu çalışmamızda farklı toplumlar ve dinler içinde ağaçların kültürel anlamları ile sembolik özellikleri ele alınarak başta ilahi menşeli dinler ve geleneksel Eski Türk inanç sistemindeki ağaç kültürünün niceliği ve nasıl şekillendiği ele alınmış, Anadolu coğrafyasında ağaç kültürü etrafında oluşan inanışlar ile uygulamaların halk üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağaç Kültürü, Halk İnanışları, Hayat Ağacı, Kayın Ağacı, Orman Kültürü

TRACES OF TREE CULT IN ANATOLIA FROM THE PAST TO THE PRESENT

Abstract

From the beginning of history, man living intertwined with nature has attributed meanings to some living and inanimate beings that exist in nature. One of these valued assets is the tree. The tree, with its leaf, flower, root and oxygen, has become a natural asset that human beings need in every aspect of their lives from birth to death. The cult of trees has gained an important place in many societies and religions with the sanctity it contains from the depths of history to the present day. It has been a means of communication with God, it has been accepted as the beginning of life as a cosmic, it has been made as a means of expelling evil spirits, healing diseases, it has taken its place in affecting natural events, in burial ceremonies, in mythologies related to the origins of plants. This sanctity, which was imposed on the tree in the historical process, continued to exist in the cultural life of societies with the history of humanity. In this holiness, some trees, such as the tree of life, came to the fore compared to others, and took their place in mythologies and legends as the tool that God created the world together. In this study, the cultural meanings and symbolic features of trees in different societies and religions were discussed, especially the religions of divine origin and the quantity of the tree cult in the traditional Old Turkish belief system and how it was shaped were discussed, and the beliefs and the effects of practices formed around the tree cult in the Anatolian geography were investigated.

Keywords: Tree Cult, Folk Beliefs, Tree of Life, Beech Tree, Forest Cult

GİRİŞ

Tarihin başlangıcından itibaren doğa ile iç içe yaşayan insan doğada var olan bir takım canlı ve cansız varlıklara anlamlar yüklemiştir. Değer verilen bu varlıklardan biri de ağaçtır. Ağaç, yaprağıyla, çiçeğiyle, köküyle, oksijeniyle insanoğlunun doğumundan ölümüne kadar hayatının her alanında ihtiyaç duyduğu bir tabiat varlığı olmuştur. Mevsimlere göre değişiklik göstermesi, kışın yapraklarının dökülmesi, baharda yeniden canlanması, ölümün ve dirilişin sembolü olarak görülmüş, varlığından öte kutsiyet atfedilmesine neden olmuştur (Tanyu, 1988: 456).

Ağaçlar toplumlar tarafından kendi kültürel bakış açılarıyla kutsallaştırılmış, bu kutsiyetleri ile farklı rollerle anılmışlardır. Tanrı ile iletişim kurulan ağaç, hayat ağacı/dünya ağacı (kozmetik ağaç), kötü ruhları kovmak için yapılan uygulamalarda ağaç, hastalıklara şifa kaynağında ağaç, tabiat olaylarını etkilemede ağaç, defin törenlerinde ağaç, bitkilerin kökenleriyle ilgili mitolojilerde ağaç (Öztekin, 2008: 2) gibi birçok anlamı ihtiva ederek toplumların hayatında her dönem varlığını sürdürmüştür. Tarihi süreç içerisinde ağaca yüklenen bu kutsiyet insanlık tarihi devam ettiği müddetçe toplumların kültürel hayatında var olmaya da devam edecektir. Ağaçlara verilen bu kutsiyet her ağaç için geçerli olmamış bazı ağaçlar diğerlerine nazaran öne çıkmışlardır. Bu ağaçların başında hayat ağacı gelmektedir. Mitolojiler ve efsanelerde Tanrının hayat ağacıyla birlikte dünyayı yarattığı nakledilmiştir. Hayat Ağacı ile alakalı inanışın tarihsel geçmişine ilk defa M.Ö. 3000 yıllarında ölüm ve yaşam arasındaki döngünün sembolü olarak Sümerlerde rastlanılmıştır (Belli, 1982:241). Mircea Eliade, Hayat ağacını biçimsel kozmiği bütün âlemi kaplayan, kökleriyle cehennemi, gövdesiyle yeryüzünü, dalları ile de cenneti kapsayan bir ağaç olarak tasvir etmiştir (Eliade, 2003: 269).

1. DİNLERDE AĞAÇ KÜLTÜ VE HAYAT AĞACI

1.1. Budizm ve Hinduizm’de Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı

Hindu yaşam tarzında ağaç kültü her zaman ön planda olmuş, tapınaklarda, evlerde, ormanlar da kutsal kabul edilen ağaçlar yer almıştır. Ranchor Prime Hint kültüründeki kutsal ağaçlarla ilgili şöyle demektedir;

“İlk Veda öğretmenleri ormanda yaşadıkları için ağaçlara büyük önem vermişlerdir. Ağaç dibi, bir talebenin bir gurudan manevi bilgi edinmesi için doğru bir yerdi. Ağaç sabrın ve hoşgörünün simgesiydi.

Bilgeler ormanın bitkisel ve tıbbi özelliklerini dikkatle incelemiş ve kaydetmişlerdir. Bazı ağaçlara özel bir önem atfedilerek, onlar ve içlerinde yaşayan ruhlar için şiirler ve dualar yazmışlardır. Bu, ağaçlara değer verme geleneği Hindistan kültürüne geçmiş ve insan toplulukları ile ağaçların, bitkilerin ve hayvanların oluşturduğu orman topluluğu sırasında ince ekolojik bir ilişkiye yol açmıştır. Bu ilişkinin temeli insanların sömürüsünün haricinde ağaçların, ormanda yaşayan hayvanların ve bitkilerin kendilerine ait bir yaşama hakları olduğunun göz önünde bulundurulmasıydı” (Prime, 1997: 23-24).

Hindistan da ön plana çıkan ağaçların başında *Banyan ağacı* gelmektedir. İnanışa göre, yılan tanrısı olan Vasuki'nin bahçesinden getirilmiştir. Ağaç getirilirken tanrı Shiva'dan yardım istenir, Shiva da tanrıça Amba'ya ağacın getirilmesinde yardım eder. Kendisine dişilik atfedilen bu ağacın insan soyuna doğurganlık kazandırdığına inanılmaktadır (Gopukumar S T- Praseetha P.K, 2015: 224). Başka bir inanışa göre de bu ağaç, bütün dünyada cereyan eden tufan felaketi esnasında Vişnu'nun avatarı olan Krishna'yı koruduğuna inanıldığı için Hindularca “ölümsüzlük ağacı” olarak anılmaktadır (Nanditha Krishna & M. Amirthalingam, 2014:21).

Hindu geleneğinde kutsal kabul edilen bir başka ağaç ise *Aswattha ağacı*'dir. “Hayat ağacı ” olarak inanılan ve erkekliği sembolize eden bu ağacın dalları aşağıda, kökleri ise yukarıdadır. Hindistan'ın bazı bölgelerinde genç kadınların sağlıklı ve huzurlu bir evlilik yapacakları inancıyla bu ağaçla sembolik olarak evlendikleri nakledilmektedir (S. Chauhan, 2019:36). Geleneğe göre Vişnu'nun bu ağaç altında doğduğuna, avatarı olan Krişna'nın da bu ağacın altında öldüğüne inanılmaktadır (Krishna & M. Amirthalingam, 2014:326). Bu sebeplerle bu ağacın olduğu yerlerde ibadet ve ayinler yapılarak ağaç kutsanmaktadır. Aswattha ağacının sağaltma olarak anılan halk tababeti bağlamında da önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Yaprakları yaralanmalarda merhem olarak, kökleri diş hastalıklarının giderilmesinde ve kemik kırılmalarının iyileştirilmesinde, ülser ve romatizma hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır (Krishna & M. Amirthalingam, 2014:333).

Budizm inanç sisteminde de Aswattha ağacına kutsiyet atfedilmektedir. Buda'nın uzun süre altında meditasyon yaptığı, altında aydınlandığı için Budistlerce Bodhi ağacı olarak anılmaktadır. Buda öldükten sonra bu ağacın onu temsil ettiği kabul edilerek kutsiyetini eski dönemlerden beri koruduğu, günümüzde Bihar eyaletinde “*Bodhi Gaya*” olarak anılan ağaç Buda'nın varlığının sembolü olarak Budistlerce hac merkezi olarak ziyaret edilmektedir (Tümer, 1992:352-360). Mircea Eliade Bodhi Gaya ağacının incir ağacı türlerinden biri olduğunu (Eliade, 2015:89) dile getirmektedir.

1.2. İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı

“Hayat Ağacı” ve ağaç kültü ile ilgili İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlık’ta kutsal metinlerde geçen ağaçlar hakkındaki yorumlardan inanışa dönüşen ifadeler bulunmaktadır. Yahudilikte Hayat Ağacı cansız bir varlıktan öte hayatın sembolüdür.

Yahudilikte bazı ağaçların kutsal kabul edildiği ve onlara özel anlamlar yüklendiği görülmektedir. Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat’ta Erz ağacı ile ilgili mitolojiden bahsedilir; ‘‘Bu kozmik bir ağaçtır. Özellikle Mısır firavunlarının büyüklük taslayanlar için ders çıkarması için bahsedilen mecazi bir Hayat Ağacı sembolüdür. Lübnan’da bulunur. Mitolojiye göre boyu çok yüksek tepesi bulutlara değen bu ağaç kibri temsil ediyor. Cennetteki ağaçlar bile kıskanıyor, kibrinden dolayı Tanrı onun yok edilmesini ister. Kötü insanlar o ağacı keserler. İnsanlar onun gölgesinden çekilir, kuşlar da dallarından ayrılır. Tanrı da onu diğer ölümlüler gibi yerin dibine gönderir’’ (Kitab-ı Mukaddes, Hezekiel,1997:31/818-819). Meşe ve akasya gibi ağaçlarında tanrı tarafından yaratıldığı ve cennete yerleştirildiğinden bahsedilmektedir. Akasya ağacının Tanrıya takdimeler de zikredildiği, Ahit Sandığı, sunak masası ve Tanrı çadırı’nın yapımı gibi Hz. Musa’ya yapılması emredilen hususlarda ana malzeme olarak kullanılması sebebiyle bu ağaca kutsiyet atfedilmektedir (Çıkış, 1997: 25-38).

Meşe ağacı da kutsal metinlerde sık sık zikredilen ağaçlardan biridir. İnanışa göre Yoaş adındaki melek Orfa şehrinde meşe ağacının altında oturmaktadır (Hâkimler, 1997: 6/11–12). Tekvin de Hz. İbrahim’in Tanrının emri ile Mamre meşeliğine gittiği, orada kendisine görüldüğü (Tekvin, 1997: 13/18, 18/1), vefat ettiğinde de anılan yerdeki bir mağara’ya gömüldüğü nakledilmektedir (Tekvin, 1997: 28/9, 18).

Hz. Musa’nın asası kutsal ağaçtan yapıldığı için Firavun karşısında mucize göstermesi, yılan dönüşmesi (Çıkış, 1997: 7/10,15), Kızıldeniz’i bu asayla ikiye bölmesi (Çıkış, 1997: 14/16), kendisine asilik yapan halkına mucize göstermek için kayaya vurup su çıkarması da (Sayılar, 1997: 20/7–11,115) Ağacın Yahudi anlayışında da kült olarak varlığını göstermektedir.

Yahudiler Hayat ağacını belli bir ağaca indirgememişlerdir. Yahudiliğin en önemli sembollerinden biri olan yedi kollu şamdanı niteliksel olarak cennette ki hayat ağacı olarak görmüşlerdir. Bu ağaç dünyadaki ağaç türleri ile betimlenirken badem ağacına benzetilmiş, yaprakları açmadan çiçek açtığı için saflığın, kutsallığın ve ölümsüzlüğün simgesi olarak görülmüştür (Alaulu, Arditi, & Asayas, T., 1996:237).

Zeytin ağacı da Yahudilerce hayat ağacı olarak görülmüş, aslan vücutlu insan başlı melek figürleri ile bezenen Bet Amiktaş mabedinin iç ve dış oymaları zeytin ağacından yapılmış, cennetteki Hayat ağacı bu şekilde tasvir edilmiştir (Öztekin, 2008:76).

Tevrat'ta cennette Hz. Âdem'in karşılaştığı ve Yahudilik inancında “*Bilgi ağacı*” olarak kabul edilen ağaç Hıristiyanlıkta Hayat ağacı olarak görülmektedir. İnanışa göre Hz. Âdem'in iyiliği ve kötülüğü bilme ağacından yemesiyle ölümlü varlık haline geldiği, bu sebeple mitolojik olarak bu ağacın hayat ağacına dönüştüğü nakledilmektedir (Erdem, 2003:68). Ağaçtan yapılmış olan asa da sembolik olarak kutsal kabul edilmekte, Havarilerin asalarının hayat ağacını sembolize ettikleri, insanları hidayete erdirmeye mucizesinin arka planında bu ağacın kutsallığının yattığına inanılmaktadır (Markos, 1997: 6).

Hıristiyan inanışında Noel Baba'nın kutsal asası bulunmakta, Paskalya bayramından kırk gün sonra sokağa çıkararak halkın arasında dolaştığına, elindeki asa ile kime dokunursa onun dileklerinin kabul olacağına ve o yıl sağlıklı bir ömür geçireceğine inanılmaktadır (Ergun, 2004:104). Hıristiyanların dini bayramlarında da Hz. İsa'nın Kudüs'e girişinin temsili olarak ağaç dalları takdis edilmektedir (Tanyu, 1988:457).

1571 yılında Almanlar cennet ağacına gönderme yaparak temsili olarak Ren Nehrinin kıyısında köknar ağacını süsleyerek Noel'i kutlamışlardır. Bu tarihe kadar kutlamalarını meşe ağacıyla yaparken bu tarihten sonra meşe ağacının yerine çam ağacını koymuşlar, Noel günleri bu tarihten sonra çam ağacı ile sembolize edilmiştir (Ergun, 2004:104). Noel ağacı olarak kabul edilen çam ağacının sürekli yeşil kalarak ölümsüzlüğe gönderme yaptığına, bu sebeple de hayat ağacını sembolize ettiğine inanılmıştır.

Birçok medeniyette ve dinde sembolik anlamı olan Haç işaretinin değişik formlarda Hıristiyanlar kültüründe de kutsiyeti bulunmaktadır. Hıristiyan Haç'ının yapıldığı ağaç hakkında iki farklı görüş ileri sürülmektedir. Cennetteki bilgi ağacından veya Aden Bahçesindeki hayat ağacının odunundan yapıldığı dile getirildiğinden kutsal bir nesne olarak kabul edilmektedir (Eliade, 2003:291). Haç, Hz. İsa'nın çarmıh olayından sonra Hıristiyanların sembolü olmuş, yerden göğe yükselen ağaç formu olarak düşünülerek hayat ağacıyla özdeşleştirilmiştir (Eliade, 1992:195).

Hıristiyan kaynaklarında Hz. Âdem'in dünyaya gelişi ve ölümünden bahsedilirken, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği zaman bedeninden dökülen kanın Hz. Âdem'in gömülü olduğu yere dökülerek bu kanla Hz. Âdem'in vaftiz olduğuna inanılmaktadır. Hz. İsa'nın kanıyla Hz. Âdem'in asli günahahtan arındırıldığına inanıldığından çarmıhın ağacı da Hayat Ağacı konumunda kabul görmektedir (Eliade, 2015:457).

Gerek Kur'an-ı Kerim, gerekse Hz. Peygamberin hadislerinde ağaçlarla alakalı bilgilerin olması, Müslümanlar nezdinde ağacı önemli hale getirmiştir. Kur'an-ı Kerim de nar, zeytin, incir, üzüm gibi ağaçlar ismen anılmış, incir ve zeytin ağacı üzerine yemin edilmiştir (Kur'an-ı Kerim, 2005, Tin:95/1). Ağaç bazen de ayetlerde benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. “*Güzel bir söz kökü yer de sabit, dalları gökte ağaç gibidir.*

Rabbinin izniyle sürekli meyve verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller verir. Kötü sözün durumu da yerden koparılmış, kökü olmayan ağaca benzer” (Tanyu, 1976:131). Hz. Peygamber özellikle yapraklarını dökmeyen hurma ağacını överek, faydalarından bahsetmiş, hayırsever insanların cömertliklerini bu ağacın meyvelerine benzeterek anlatmıştır (Topaloğlu, 1988:457).

Cennette Hz. Âdemin yaklaşmaması istenen yasak ağaç olgusu Yahudilik ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi İslamiyet’te de yer almaktadır. Bu ağacın ne olduğu hakkında Kur’an-ı Kerim ve Hadis kaynaklarında net bilgi olmasa da tefsir bilginleri farklı yorumlarda bulunmaktadırlar. İsraili rivayetlerde bu ağacın üzüm asması olduğu, o yüzden Müslümanlara şarabın haram kılındığı nakledilmektedir (Aydemir, 2005,1979: 25-26). Müfessir ve tarihçi İbn-i Kesir ise Hz. Âdem’e yasaklanan ağacın buğday türü cinsinden olabileceğini, Yahudilerinden de bu ağaca buğday başağı dediklerini belirtmektedir (İbn-i Kesir, 1988:291-292).

Hayat ağacı İslam inancında yasak ağaç dışında da sembolize edilmiştir. Tarikatlerde silsilenin Hz. Peygambere kadar ulaştırılmasına Arapçada ağaç anlamına gelen şecere kelimesi kullanılmıştır. Hz. Peygambere kadar uzanan soy ve tarikat silsileleri ağaç dallarıyla sembolize edilmiştir (Sarıkçıoğlu, 2002:38).

Hayat Ağacı İslam kültüründe Tûba ve Sidre ağaçları ile özdeşleştirilmiştir. Tûba ve Sidre ağaçlarının mahiyetleri bakımından Hayat ağacı formunda olduğuna inanılmıştır. Anadolu halk inanışlarında da Tûba ağacının cennet ağacı ve o ağaçta her insan için bir yaprak olduğuna, insan ölmeden kırk gün önce o yaprağın dalından düştüğüne, yaprak düşerken de başkasının yaprağına değdiği zaman o kişinin kulaklarının çınladığına inanılmaktadır (Ergun, 2004:86). Elmalılı Hamdi Yazır Sidre ağacını “*Mahlukatın cisim ve boyutları bakımından aldıkları en son şekil ve emir âleminin sınırına dikilmiş bir oluşum ağacıdır.*” şeklinde açıklamaktadır (Yazır, 2004:297-298).

2. GELENEKSEL TÜRK İNANIŞLARINDA VE ANADOLU’DA AĞAÇ KÜLTÜ

Ağaç birçok toplumun inanışında olduğu gibi Türklerde de önemli bir kült olarak kabul edilmektedir. Geleneksel Türk inanışlarında yer-su iyeleri arasında yer alan ağaç kültü “koruyuculuk, kurtarıcılık, bolluk, bereket” (İnan, 1976:203-205) anlamlarını içeren önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Türkler de ağacın sadece şekli değil, hem işlevselliği ile hem de kökleriyle kült olarak değeri bulunmaktadır. Pervin Ergün “*Türk kültüründe ağaç kültü*” adı çalışmasında; “İnsanoğlu inanç dünyasında ağacı “türeyiş”, “beslenme”, “Tanrı ile irtibat kurma”, “cennete ulaşma”, “şifa”, “istek -arzu” vs. aracı olarak görmüş ve neredeyse bütün inanış uygulamalarının merkezi konumuna oturtmuştur.” şeklinde ifade etmektedir (Ergun, 2004:17).

Türkler her ağaca kült olarak değer vermemektedir. Ağacın kült sayılması için belli başlı özelliklere sahip olması gerektiği dile getirilmektedir. Ağaç;

- Yapraklarını yaz kış dökmeyen, ya da çok az döken olmalı
- Meyvesiz olmalı
- Etrafındaki ağaçlardan yaşlı olmalı
- Yalnız ve bir mekanda tek başına olmalı (Sakaoğlu, 2003:140).

Altay Türklerinde Kutsal ağaç dalsız budaksız olarak tasavvur edilir. Ünlü Yaratılış destanındaki efsaneye göre, dalsız budaksız ağaç biter, Tanrı bu görüntüdeki ağacı beğenmez buna bakmanın hoş olmayacağını düşünür ve ağaçtan dokuz dal ortaya çıkarır. Bu dalların kökünden de dokuz insan, bu insanlardan da dokuz ulus meydana gelir. Bu efsanede Türklerin ağaçtan türeme motifi görülmektedir (İnan, 1992:15). Yine Altaylılar da Kayın ağacının tanrı Kuday tarafından kendilerine gönderildiği kabul edilerek koruyucu özelliği olduğuna inanılır (Anohin, 2006:64).

Abdulkadir inan, Evliya çelebinin kuzey Kafkasya seyahatinde “*ağaca tapan halk*” tan bahsettiğini söyler. Bu halkın kutsal saydıkları ağacın CebraİL aracılığı ile Tanrı’dan İskender’e gönderildiğine ve cennetteki Tuba Ağacının dallarından bittiğine inandıklarını nakleder. Hızır tarafından dikildiğine inanılan bu ağacın içine Nogay Tatarları ve Dağıstanlı Müslümanların mihrap yapıp ibadet ettikleri nakledilir (İnan, 1992:65).

Kayın ağacı Yakut Türklerinde de kutsal olarak kabul edilir. Onlar Kayın ağacının yalnız insanlar için değil bütün canlılar için hayat kaynağı olduğuna inanırlar. Doğum Tanrıçası Kübey Hatun’un Kayın ağacıyla birlikte Tanrı tarafından yere indirildiği kabul edilir (Ögel, 1995:96-97). Yakutlarda ilk defa baba olacak erkek bir kayın ağacı keser, kestiği ağaçtan üç adet kazık yapar ve çocuğu dünyaya geldikten sonra kurban keserek kestiği kurbanın kemiklerini bu ağaca asar (İnan, 1992:167-168).

Ağaçtan türeyiş olgusuna Uygurların Türeyiş Efsanelerinde de rastlanılmaktadır. Efsaneye göre Tolga ve Selenga ırmaklarının arasında bir ağaç vardır, bu ağaca bir gün gökten ışık düşer, bu ışıkla birlikte aylar sonra ağacın karnı şişer çatlar, ağacın içinden beş erkek çocuk çıkar, çocuklardan en küçüğü olan Böğü Kağan uzun yıllar iyi bir hükümdar olarak Uygurları yönetir (Ögel, 1995:81-82). Benzer bir anlatım Oğuz Destanında karşımıza çıkmaktadır. Efsanede Oğuz Kağan’ın av esnasında bir gölün ortasındaki adada ağacın kovuğunda etrafına ışıklar saçan bir kız görerek onunla evlendiği ve ondan üç çocuğu olduğu nakledilmektedir (Banarlı, 1983:18).

Geleneksel Türk inanışlarında ardıç ağacı da önemli bir yer işgal etmekte Tanrı Ülgen'in ebedi can verdiği ağaç türü olduğu kabul edilerek yaprakları yaz kış sararmamasının buna bağlı olduğuna inanılmaktadır (Dilek, 1996:25). Türk mitolojilerinde Hayat Ağacıyla alakalı anlatıların zengin bir içeriğinin bulunduğu, inanışa göre bu ağacın ölümün ve yeniden doğumun sembolü olduğu kabul edilmektedir. Yakutlarda Hayat Ağacından, kökleri altından güç verici köpüklü sarı su çıkan ve dünyanın merkezinde yer alan bir ağaç olarak bahsedilmektedir (Çoruhlu, 2002:116). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı bölümde, “*Başına doğru bakar olsam başsız ağaç, dibine doğru bakar olsam dipsiz ağaç*” (Çakan, 2020:36) şeklinde nitelenen ağacın sembolik olarak Dünya Ağacı imgesi olduğu anlaşılmaktadır.

Genel olarak Türk kültürü ve geleneksel inanışlarında ağaçlar, yaşamın simgesi, doğanın gücü, bereketin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Geleneksel kültürde var olan ağaçlarla ilgili inanışlar asırlar boyunca korunarak Anadolu'nun birçok yöresinde varlığını sürdürmüştür. Bu inanışların bir kısmı dinle ilişkilendirilerek bazı ağaçlara kutsiyet atfedilmiş, adak adanmış, taleplerin yerine gelmesi için bez bağlanılmış, bazılarında şifa aranılmış, hasta çelimsiz çocuklar çınar ağacının deliklerinden geçirilmiş, “al çocuğunu ver çocuğumu” denilerek çocuğun elbiseleri orada bırakılmış (Tanyu, 1967:83-84), bu sayede çocuğun iyileşeceğine inanılması gibi inanışlar oluşmuştur.

Geçmişten günümüze Anadolu'nun değişik bölgelerinde halk inanışları bağlamında ağaçla alakalı bazı inanış ve uygulamalara baktığımızda;

Gaziantep de çocuğu olmayan veya çocukları yaşamayan kadınların ziyaret maksadıyla gittikleri Dermanlı Dede Türbesi vardır. Ziyaretten sonra türbenin etrafında bulunan ve kutsal olduğuna inanılan nar ağaçlarının dallarına çocuk araç gereçleri (oyuncak bebek, salıncak, vb.) ve renkli bez parçaları sembolik olarak asılır, bu uygulamayla dileklerin kabul olacağına inanılmaktadır (Güzelbey, 1982:20-21).

Mardin Kızıltepe ilçesinde incir ağacında cinlerin yaşadığı düşünüldüğünden dallarının kesilmemekte, kendiliğinden kuruması beklenmektedir. İncir ağacını kesenleri cinlerin çarpacağına inanılmaktadır (Nergiz, 2020:181). Malatya'nın Pötürge ilçesi ve çevresinde kötü ruhların ve cinlerin özellikle yağmur yağdığı zaman ağaç diplerinde olduğuna, bu sebeple yağmur yağdığında ağaçların altında oturan kişinin başına felaket geleceğine inanılmaktadır (Birsen, 2023: 17).

Merzifon'un Aksungur köyünde Kavak Dede diye bilinen mevkide bulunan kavak ağacı, köylüler tarafından kutsal kabul edilmektedir. Yöre halkı bu ağacı ziyaret ederek dallarına çaput bağlayıp dilekte bulunmaktadır. Halk tarafından bu kavak ağacını kesenin ellerinin kesileceğine inanılmaktadır (Serdaroğlu,

2018:108). İzmir'in Bayraklı ilçesinde bulunan Bayrak Dede yatır, Çeşme'de Mamur Baba türbesi, Kemalpaşa da Perişan Baba türbesi etrafında dikili olan ağaçlar kutsal sayılmakta, çaputlar bağlanarak dileklerin gerçekleşeceğine inanılmaktadır (Güzey, 2022:185-202).

Erzurum ve çevresinde, ardıç, çam, ceviz, söğüt ve kavak ağaçları kutsal kabul edilmekte (Başar, 1972:39-40), çok gerekli olmadıkça kesilmemekte, kesenlerin ve kesilmesine sebep olanların başlarına birtakım musibetlerin geleceğine inanılmaktadır (Başar, 1972:50-51). Diyarbakır'da Sıdaş Türbesinin etrafındaki ağaçlar ile Tunceli, Adıyaman ve Elazığ'ın Keban ilçesi yörelerinde de ardıç ve meşe ağaçları kutsal kabul edilmektedir (Kalafat, 2010:47).

Ağaçların şifa kaynağı olarak da görülmesi bazı hastalıkları iyileştirmesi veya güç kaynağı olarak görülmesi de geçmişten günümüze taşınan geleneksel inanışlardır. Tirebolu ve çevresinde boğmaca hastalığına yakalanan çocuklar “boğma dedesi” denilerek kestane ağacının dışarıda kalan kökleri kazılarak altından geçirilince hastalıktan kurtulacağına inanılır. Benzer bir inanış Giresun yöresinde de zayıf ve çelimsiz çocukların ceviz ağacı köklerinden geçirilmesi şeklindedir (Baş, 2018:28-44). Espiye yöresinde de yürüyemeyen ya da geç yürüyen çocuklar ağaç kökünün altından geçirildiğinde yürüyeceğine inanılır (Güleç, 2012:132). Muğla-Yerkesik, Datça-Reşadiye Fethiye-Çenger, Köyceğiz-Ağla, Seydikemer-Bekçiler, Marmaris-Söğüt ve Bayır, gibi mahallerde çocuğu olmayan kadınlar, hasta ve cılız çocuklar yöre halkı tarafından kavak ağacı olarak anılan çınar ağacının kovuğundan üç veya yedi defa geçtiklerinde dileklerinin kabul olacağına ve şifa bulacaklarına inanırlar (Gökçe & Kurt, 2019:133). Adana Pozantı ilçesinde de Karanfil Dağı ve çevresindeki katran ardıcı ağacının özü kaynatılır, yöre halkı tarafından kaynarken çıkan buhar solunarak ciğerlere çekildiğinde kişiyi kötülüklerden arındıracağına inanılır (Çetin, 2020:117).

Sonuç

Sonuç olarak, ağaçlar insanlık tarihinde sadece biyolojik varlıklar değil, aynı zamanda derin anlamlarla yüklü semboller olarak da yer almıştır. Farklı kültürlerdeki mitolojik anlatılar ve semboller, ağaçların kutsallığına ve yaşamın kaynağına atfedilen önemi vurgulamaktadır. Bu çalışmada, Türk mitolojisinin ve Anadolu'nun zengin kültürel mirasının bir parçası olarak ağaçlarla ilişkilendirilen inançlar ve uygulamalar incelenmiştir. Özellikle geleneksel Türk kültüründe başta Kayın Ağacı olmak üzere birtakım ağaçlar kutsal kabul edilmiş ve bu ağaçlarla ilgili inanışlar ve ritüeller nesiller boyunca sürdürülmüştür. Bu ritüeller, toplumun yaşam döngüsüne, bereketine ve refahına ilişkin derin inançların bir yansımasıdır. Ayrıca Anadolu'nun tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapması ve kültürel alışverişe açık olması, ağaçlarla ilgili mitolojik unsurların çeşitlenmesine de yol açmıştır. Bu çeşitlilik, geleneksel Türk inançlarının yanı sıra eski kadim

kültürlerin izlerini de içermektedir. Günümüzde, Anadolu'nun farklı bölgelerinde, kültürel etkileşimin bir sonucu olarak çeşitli ağaçlarla ilişkilendirilmiş ritüeller ve uygulamalar hala yaşamaktadır. Bu ritüeller, geçmişin izlerini taşıırken, aynı zamanda modern dünyada da önemli bir kültürel miras olarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç olarak, Anadolu'nun tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapması çeşitli kültürlerle etkileşim içinde olması, bu bölgelerde ağaçla alakalı farklı mitolojik unsurların bir araya gelmesini sağlamıştır. Geçmişten günümüze bu etkileşim sonucuyla bir taraftan geleneksel Türk Kültürünün uzantısı, diğer taraftan yerleşik kadim kültürün kalıntısı olarak ağaçlarla alakalı birtakım inanış ve uygulamalar Anadolu'nun farklı bölgelerinde değişik inanışlarla varlığını sürdürerek günümüze kadar gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Alaulu, S., Arditi, K., & Asayas, T., E. (1996). *Yahudilik'te Kavram ve Değerler Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. (Z. K. Meyermanova, Çev.) Konya: Kömen Yayıncılık.
- Aydemir, A. (1979). *Tefsirde İsrailiyyat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aydemir, A. (2005). *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi 1*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Baş, M. (2018). "Tirebolu Çevresinde Yerleşik Halk İnanışları", 2018, s, 28-44. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi 2.2*, 28-44.
- Başar, Z. (1972). *İçtimai Adetlerimiz-inançlarımız ve Erzurum ilindeki Ziyaret Yerlerimiz*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:222.
- Birsen, M. E. (2023). *Pötürge ve Çevresi Halk İnanışlarının Geleneksel Türk Dini Açısından Değerlendirilmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çakan, A. (2020). *Dede Korkut Hikâyeleri: Kitab-ı Dedem Korkut*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çetin, M. (2020). *Karanfil Dağı (Pozantı-Adana) ve Yakın Çevresinin Bitki Coğrafyası Özellikleri*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı.

- Dilek, İ. (1996). "Altay Türklerinde Halk İnanışları". *Bilig*.
- Eliade, M. (1992). *İmgeler ve Simgeler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eliade, M. (2015). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (Cilt 2). (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Kabalcı yay.
- Erdem, M. (2003). *İlk İnsan Hz. Âdem*. Ankara: TDV Yayınları.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Gopukumar S T- Praseetha P.K, 3. (. (2015, Mayıs 13). Ficus benghalensis Linn – The Sacred Indian Medicinal Tree with Potent Pharmacological Remedies. *International Journal of Pharmaceutical Sciences Review and Research.*, 224.
- Gökçe , M., & Kurt, S. (2019). Ağaç Kültü Örneğinde Muğla ve civarında inanışlar. *I. Uluslararası Antalya Yörük Sempozyumu Bildiri Kitabı*, (s. 133).
- Güleç, M. M. (2012). *Espiye’de Halk Dindarlığı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Güzelbey, C. C. (1982). "*Gaziantep’te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar*". Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Güzey, Z. G. (2022). İzmir’deki Kutsal Ziyaret Yerlerinde Dağ Kültünün İzleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 22(1), 185-202.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri 9, Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, A. (1992). *Manas Destanı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Kesir, İ. (1988). *Hadislerle Kur’an’ı Kerim Tefsiri*. (B. Karlığa, & B. Çetiner, Çev.) İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kur’an-ı Kerim*. (2005). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kitab-ı Mukaddes, (1997). *Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Nanditha Krishna & M. Amirthalingam. (2014). *Rig Veda, I. 24, 7, Sacred Plants of Indian*. Penguin Group.
- Nergiz, N. (2020). *Kızıltepe ve Çevresinde Yaşayan Halk İnanışları*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Oktay Belli. (1982). Urartularda Hayat Ağacı İnanç. *Anadolu Araştırmaları*(8), 241.

- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öztekin, S. (2008). ‘‘Dinlerde Hayat Ağacı’’, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Prime, R. (1997). *Hinduizm ve Ekoloji*. (V. D. Mehveş Kayani, Çev.) İstanbul: İğdaş Yayınları.
- S. Chauhan, S. V. (2019). ‘‘Worship and Trees in India’’. *Uttar Pradesh*(4), 36.
- Sakaoğlu, S. (2003). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sarıkcıoğlu, E. (2002). *Din Fenomenolojisi*. Isparta: Isparta Üniversitesi Yayınları.
- Serdaroğlu, Ö. F. (2018). *Merzifon ve Çevresindeki Halk İnanışları Üzerine bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,.
- Tanyu, H. (1967). *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanyu, H. (1976). *Türkler’de Ağaçla İlgili İnançlar*. Ankara: Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı.
- Tanyu, H. (1988). *Ağaç* . İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Topaloğlu, B. (1988). İslam’da Ağaç. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 457). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tümer, G. (1992). Budizm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (s. 352-360). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazır, E. M. (2004). *Hak Dini Kuran Dili* (Cilt 7). Ankara: Berikan.